

УДК 37.015.31:17.022.1]-057.874"465*14/18"(477-192.6)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-2677-2690](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-2677-2690)

Окушко Тетяна кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу виховання на пограниччі, Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-6087-3896>

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ ЄДНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПОГРАНИЧЧЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розкривається актуальне питання формування ціннісної єдності учнівської молоді в умовах пограниччя України, яку підготовлено в рамках реалізації фундаментального наукового дослідження відділу виховання на пограниччі Інституту проблем виховання НАПН України.

Мета статті – розкрити сутність ціннісної єдності учнівської молоді та презентувати результати всеукраїнського опитування, проведеного дослідницькою групою відділу виховання на пограниччі Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України у 2025 році.

Для досягнення мети та завдань дослідження використано теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація); емпіричні (опитування, ранжування); методи математичної статистики для опрацювання та узагальнення даних.

У статті актуалізовано ключові аспекти ціннісної єдності учнівської молоді, проаналізовано наукові підходи, чинники, що впливають на формування ціннісної єдності учнівської молоді в сучасних умовах на пограниччі України.

Окреслено коло проблем, які потребуватимуть подальшого вирішення з метою вдосконалення процесу формування ціннісної сфери учнівської молоді, зокрема ціннісної єдності як важливого особистісного утворення. Отримані наукові результати буде покладено в основу проведення формувального експерименту фундаментального наукового дослідження, що сприятимуть якісному оновленню змісту, впровадження інноваційних форм, методів та засобів формування ціннісної єдності учнівської молоді в умовах сучасних викликів.

Новизна дослідження полягає у визначенні поняття «ціннісна єдність учнівської молоді», порівнянні ціннісних переваг учнівства, зокрема на пограниччі України.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали можуть бути використано в закладах загальної середньої, позашкільної та вищої освіти, в роботі управлінь у справах роботи з молоддю державних адміністрацій та об'єднаних територіальних громад, громадських об'єднаннях, соціальних служб у роботі з дітьми та молоддю.

Ключові слова: ціннісна єдність, сучасні виклики. пограниччя України, учнівська молодь.

Okushko Tetiana PhD in Pedagogy, Senior Researcher, Institute of Problems of the NAES of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-6087-3896>

FORMATION OF VALUE UNITY AMONG STUDENT YOUTH IN THE BORDER REGIONS OF UKRAINE

Abstract. The article addresses the topical issue of forming the value unity of student youth in the border regions of Ukraine. It was prepared within the framework of the fundamental scientific research conducted by the Department of Education in the Border Region of the Institute of Problems of Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

The purpose of the article is to reveal the essence of the value unity of student youth and to present the results of a nationwide survey conducted in 2025 by the research group of the Department of Education in the Border Region of the Institute of Problems of Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

To achieve the purpose and objectives of the study, the following methods were used: theoretical (analysis, synthesis, comparison, generalization, and systematization); empirical (survey, ranking); and methods of mathematical statistics for processing and summarizing data.

The article highlights the key aspects of the value unity of student youth and analyzes the scientific approaches and factors influencing its formation under modern conditions in Ukraine's border regions.

A set of problems is identified that require further attention to improve the process of shaping the value sphere of student youth, particularly their value unity as an important personal characteristic. The obtained research results will form the basis for a formative experiment within the framework of the fundamental scientific study, contributing to the qualitative renewal of content and the introduction of innovative forms, methods, and tools for developing the value unity of student youth in the face of modern challenges. The novelty of the study lies in defining the concept of "value unity of student youth" and comparing the value priorities of students, particularly in the border regions of Ukraine.

The practical significance of the study lies in the possibility of using its materials in general secondary, extracurricular, and higher education institutions, as well as in the work of youth departments of state administrations and united territorial communities, public associations, and social services working with children and youth.

Keywords: value unity, modern challenges, border regions of Ukraine, student youth.

Постановка проблеми. Єдність та згуртованість людських спільнот, як засвідчує історія людства, особливо в умовах суспільних криз та цивілізаційно-випробувальних турбулентностей, не раз ставала провідним чинником єднання, спротиву ворогу, гуртування для досягнення соціально-значущих цілей.

Тема формування ціннісної єдності учнівської молоді в умовах пограниччя України, яку розпочала досліджувати група розробників відділу виховання на пограниччі Інституту проблем виховання НАПН України, є новою й складною, має міждисциплінарний характер, а в умовах воєнного стану її складність та багатовимірність посилюється через динамічність процесів, що відбуваються на пограниччі України та перманентністю кризових явищ.

У міждисциплінарному тезаурусі дослідження освітніх та виховних проблем на пограниччі України зазначається: «Україна є найбільшою в Центральній-Східній Європі та межує з сімома державами: Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією, Молдовою, росією і білоруссю. Із 27-ми регіонів України, включаючи тимчасово окуповані АР Крим і Севастополь, 16 регіонів межують із іноземними державами. Протяжність українського кордону становить біля 7 тис. кілометрів, із них 2295 км є межею із росією. На сухопутну ділянку кордону припадає майже 5700 км. Нагадаємо, що після початку російської агресії 24 лютого 2022 року майже 21% території України окуповано» [1, С.5]. Нині ці цифри потребують уточнення, ворог не полишає планів захоплення нових територій на пограниччі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Пограничний простір України є особливим з урахуванням геополітичних, етнологічних та соціокультурних відмінностей, формування локальних ідентичностей. Проблема пограниччя є предметом дослідження, історії, культурології, соціології, релігієзнавства, екології та багатьох інших наук. Протягом останніх років проблема пограниччя України як соціокультурного та екзистенційного феномену стала об'єктом уваги педагогічної науки.

Важливими для нашого дослідження стали наукові позиції українських дослідників з даної проблеми. Зокрема, дослідження О.Кривицької щодо пограниччя, як зони перетину геополітичних та культурних впливів, в якому формується особливий феномен «серединної культури»; про вплив на молодих людей прикордонного характеру області проживання та формування ідентичності (Б.Гвоздецька & Н.Нікон); проблема інтеграційних процесів у прикордонних регіонах та ідеї розвитку концепту кордону (Я.Верменич, Ш. Пурич, С.Сисоєва, В. Струтинський, Д. Ткач, С.Троян, О. Шевчук та ін.); ідеї І. Галяна щодо актуалізації цінностей в ситуаціях невизначеності.

Як зазначає Я.Верменич, феномен пограниччя визначається тим, що в його загальному геополітичному просторі відбувається «перехрестя» декількох соціокультурних мікропросторів, які детермінують соціальні зміни, обумовлені різними варіантами культурної самоідентифікації [2, С.175]

Історико-культурні ареали на пограниччі розглядаються як простори змінних цінностей, що виробляються в атмосфері розмаїтих та різнобічних впливів. На цивілізаційних стиках, під впливом потужних міграційних процесів, здатних видозмінювати культурне й етнічне середовище, формується специфічний хронотоп соціуму [2, С.176].

Оскільки особливістю пограниччя є множинність та взаємопроникнення культур, цілком вірогідно, що існує подвійний вплив на свідомість як самовизначення та самоідентифікації, так і формування ціннісно-сміслової сфери особистості. Саме тому з 2025 року дослідницькою групою відділу виховання на пограниччі Інституту проблем виховання НАПН України розпочато фундаментальне наукове дослідження «Формування ціннісної єдності учнівської молоді в умовах пограниччя України», яке досліджується вперше в Україні.

Цінності кожного суб'єкта тісно пов'язані з його потребами та інтересами, тому для нашого дослідження важливим є дослідити групу цінностей, які є ключовими для формування ціннісної єдності учнівської молоді в умовах пограниччя України.

В основі поняття «ціннісна єдність» знаходиться стрижневе поняття «цінності», які є фундаментальним питанням соціальної філософії, за якою цінність визначається як основа вибору потреб, інтересів, переживань, мети, діяльності та засобів їх реалізації. На основі цінностей формуються ціннісні орієнтації, які представляють систему смислів особистості, що відображає спрямованість і зміст суспільної діяльності, ставлення до навколишнього світу, себе та інших людей, визначає її поведінку і вчинки. Наразі постає питання актуалізації автентичних цінностей для формування ціннісної

єдності, відновлення рівноваги й утвердження загальнолюдських цінностей в українському суспільстві.

Метою статті є дослідження проблеми формування ціннісної єдності учнівської молоді в умовах пограниччя України та представлення описової аналітики за результатами проведеного всеукраїнського опитування з даної проблеми.

Відповідно до мети вирішувалися **завдання**: розкрити питання формування ціннісної єдності учнівської молоді в сучасних умовах; презентувати результати всеукраїнського опитування щодо формування ціннісної єдності учнівської молоді, проведеного відділом виховання на пограниччі Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України; охарактеризувати пріоритетні цінності учнівської молоді та їх порівняння; окреслити коло проблем, які потребуватимуть подальшого вирішення.

Методи дослідження. Дослідження здійснювалося за принципом *теоретичного аналізу проблеми* (аналіз психолого-педагогічної літератури та веб-простору, синтез і систематизація, порівняння, узагальнення); використанням *емпіричних методів* (аналіз результатів загальнонаціональних опитувань, анкетування, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду), проведення всеукраїнського онлайн – анкетування за допомогою Google Forms з 28 квітня до 31 травня 2025 року, з охопленням усіх областей України. Загальна вибірка склала 24164 респондентів, з них 13213 – учнівська молодь; 10951 – педагоги, батьківська громадськість, координатори, лідери та виховниками громадських організацій; застосуванні *статистичних методів*: кількісний та якісний аналіз даних, узагальнення, систематизація.

Використано результати досліджень: Результати сьомої хвилі Всесвітнього опитування цінностей в Україні «Світове дослідження цінностей» (World Values Survey, WVS), 2020р.; дослідження Соціологічної групи Рейтинг (Rating Group) «Цілі українців: що найважливіше» до Дня Незалежності (2025); соціологічного опитування, проведеного Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва у 2024 році у співпраці з Програмою розвитку ООН (UNDP) в Україні та Центром прав людини ZMINA.

Результати і обговорення. Поняття «цінності» є одним із пріоритетних у сучасному гуманістичному знанні. Академік І.Бех трактує ціннісну систему як складний регулятор людської життєдіяльності, який відображує у своїй структурній організації та змісті особливості об’єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об’єктивних характеристиках [3, с. 15].

Цінності наповнюють сенсом існування людини і суспільства, вони значною мірою духовно відтворюють саму людину, і як зазначає Вебер, цінності мають бути не тільки мотивом людського вчинку, але й нормами будь-яких дій.

За результатами «Світового дослідження цінностей» (World Values Survey, WVS) довгострокового порівняльного дослідження, започаткованого Р. Інглехартом (Мічиганський університет, США) на базі Європейського дослідження цінностей (EVS), яке розпочалося у 1981 році і триває донині, зазначається про важливість таких цінностей для еволюційного розвитку людства, як життя, свобода, безпека, єдність, внутрішньо групова солідарність, і зокрема, в ситуаціях невизначеності, толерантність та інші. Результати світового дослідження, до якого було залучено Україну (2020р.), засвідчили важливість напрямів послідовного формування ціннісних орієнтирів на основі системи європейських цінностей – рівності перед законом, самореалізації, толерантності, відкритості змінам, індивідуальної відповідальності та взаємодопомоги [4].

У книзі «Компас цінностей» М.Рай визначено засадничу цінність 101 країни. Стосовно ціннісної проблематики нашої статті, «єдність» як цінність притаманна, на погляд авторки, державі Танзанії, а «згуртованість» – Кенії. Україні визначається цінність «свободи», а росії визначено – «силу духу», що наш погляд, за викладеним авторкою змістом, є не тільки помилковим приписуванням, а й привласненням образу іншої країни, яка припинила своє існування в 1991 році [5].

Вважаємо, що сила духу, як цінність, не може бути притаманна країні, яка зневажає гідність і незалежність інших країн і народів, вбиває, нищить, примусово депортує й краде дітей, знищує українську ідентичність. Це не сила духу, це нищість і варварство.

Після початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 року, результати досліджень показали, що попри складну безпекову ситуацію, економічну кризу та інші гуманітарні проблеми, зумовлені повномасштабною війною, найважливішим ціннісним пріоритетів українців залишається свобода – 91%. Серед інших цінностей: безпека (79%), справедливість (76%), гідність (71%) [6].

В умовах тривалої війни для України найважливішими є базові цінності виживання: безпека родини (73%), життя в мирі (62%), свобода (56%) і національна безпека (55%) [7].

Зазначимо, що ціннісна єдність не означає, що всі люди мають однакові цінності, насамперед слід вказати про осмислення і прийняття членами певної спільноти (групи, суспільства) пріоритетності цінностей, переконань, принципів та ідеалів, які виступають маркерами їхньої спільної

діяльності та взаємодії. У широкому розумінні ціннісна єдність може означати, що значна частина спільноти поділяє основні принципи, які об'єднують їх у колективній діяльності, спільному баченні ідей майбутнього та шляхів їх досягнення, сприяє згуртованості, взаєморозумінню та солідарності у досягненні поставлених цілей.

Відтак, ціннісну єдність доцільно розглядати як стан узгодженості та спільності поглядів, переконань та пріоритетів (цінностей) між індивідами, групами чи суспільством загалом, який лежить в основі їхніх спільних дій, взаєморозуміння та реалізації злагодженої взаємодії.

Нами було розроблено анкету та проведено опитування всеукраїнського рівня з проблеми формування ціннісної єдності, частка респондентів з охопленням 16 прикордонних областей України і склала 11499 осіб.

Одне із важливих питань стосувалося думки учнівської молоді про пограниччя України та його відмінності від інших регіонів України (рис. 1). Аналіз отриманих результатів засвідчив, більше половини респондентів засвідчують відмінність пограниччя у культурному впливі інших держав (51,0%), наявності мовленнєвих діалектів, етнокультурним різноманіттям (29,0%), інші переваги та особливості пограниччя представлено на рисунку, разом з тим, 19,0% респондентів вважають, що пограниччя не відрізняється від інших областей України.

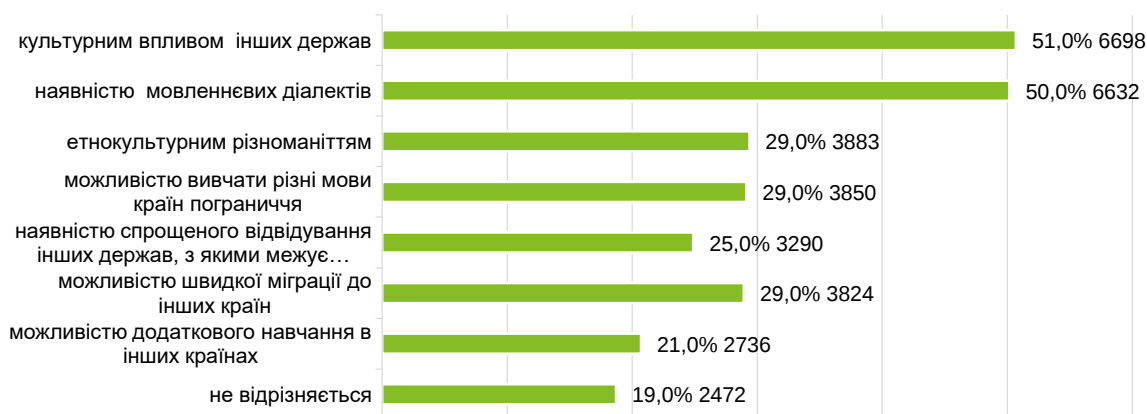

Рис. 1. Чим райони пограниччя відрізняються від інших областей України

Наші міркування суголосні з висновками дослідників (Н.Нікон & Б.Гвоздецька, 2019), про важливість прикордонного положення у формуванні ідентичності та цінностей молодих людей, які живуть на пограниччі культур [8].

Нам було важливо дослідити, як сучасна учнівська молодь розуміє поняття «цінності» та що, на їхню думку, впливає на їх формування, результати представлено на рис. 2.

Рис. 2. Розуміння учнівською молоддю поняття «цінність»

Чисельні зарубіжні та національні дослідження зазначають про вплив сім'ї, сімейного виховання на формування цінностей та становлення зростаючої особистості.

Наразі нам було важливо дослідити суб'єктів впливу на становлення цінностей учнівської молоді.

Результати опитування засвідчили, що безсумнівним пріоритетом у формуванні цінностей особистості, на думку учнівської молоді, є батьки, родина, власний досвід, вплив соціуму і відомих постатей. Узагальнені результати представлено на рис.3.

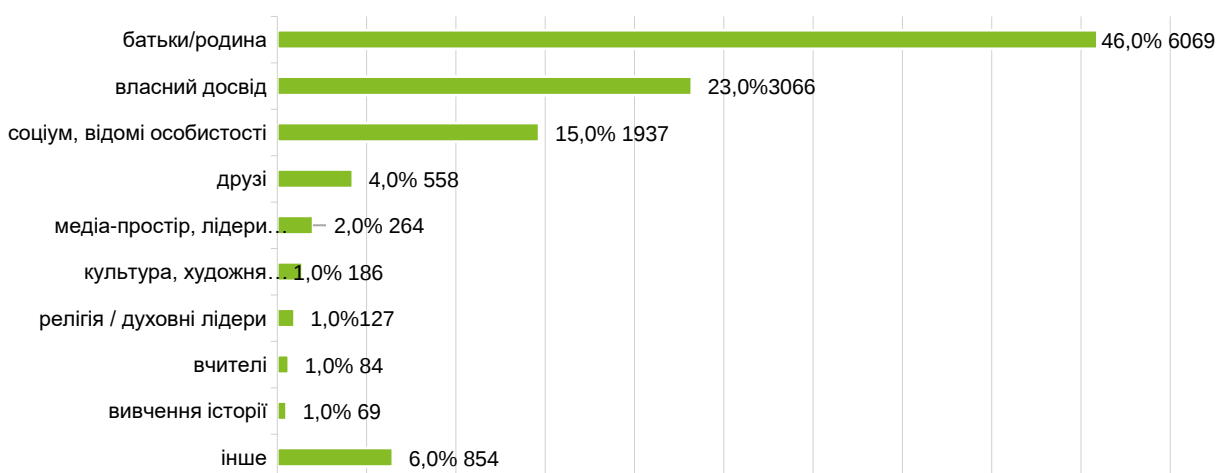

Рис. 3. Що впливає на формування цінностей

Одним із сутнісних для нас стало питання для чого потрібна ціннісна єдність людей як ключового питання нашого дослідження. Узагальнені результати відповідей учнівської молоді представлено на рис.4.

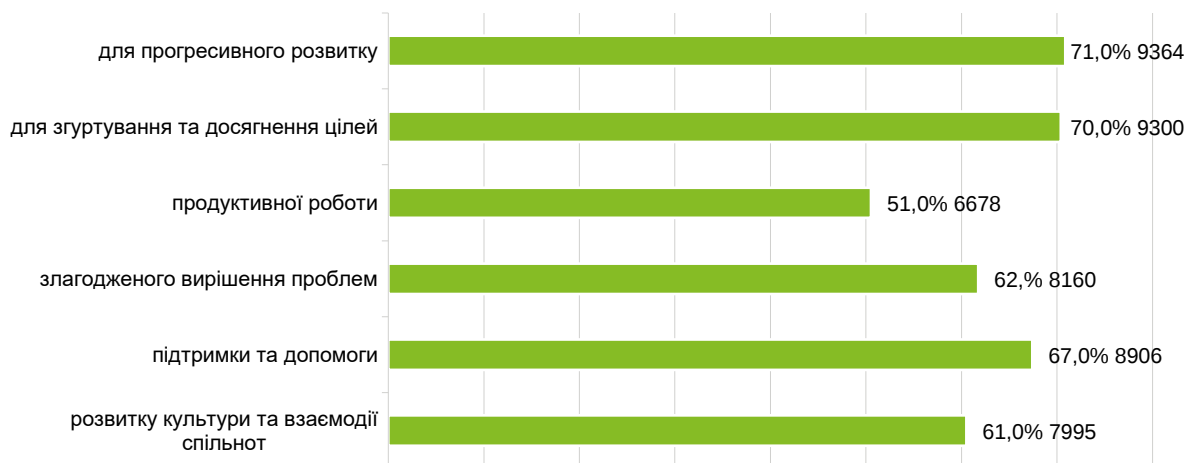

Рис. 4. Аналіз відповідей учнівства на питання
«Для чого потрібна ціннісна єдність людей»

Погоджуємося з висновками І. Галяна [9] про те, що ситуація невизначеності змінює пріоритетність цінностей, але не змінює їх стратегічного спрямування. Питання української ідентичності, єдності, прагнення до свободи та незалежності, цінності національної єдності та збереження територіальної єдності України відповідають сподіванням й прагненням українського народу зберегти свободу і незалежність своєї держави в історичний момент боротьби за збереження власної ідентичності, що підтверджуються результатами нашого дослідження (рис 5.).

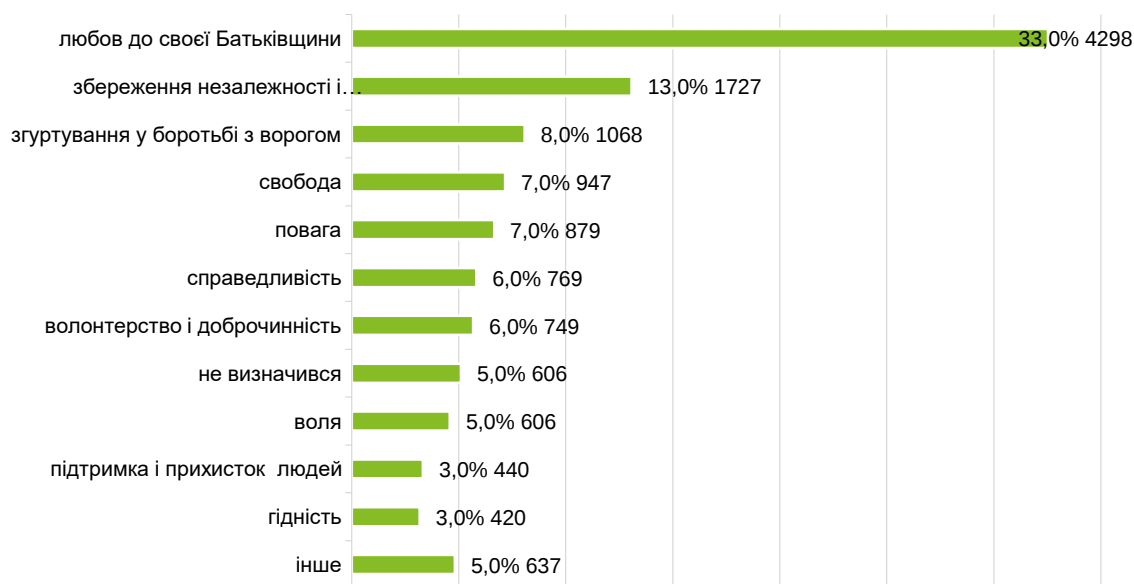

Рис. 5. Що може об'єднувати громадян України: думка учнівства

Розглядаючи шкільний колектив як організовану групу, що об'єднана загальними цінностями, діяльністю та спілкуванням, важливо було дослідити прагнення учнівства до спільних цінностей (пропонувалось обрати не більше 5 відповідей). Як видно з результатів (рис. 6), ТОП-5 спільних цінностей склали: самоповага та повага до іншого (74,0%); доброзичливі стосунки (56,0%); спільні цілі та інтереси (55,0%); повага до особистих кордонів (46,0%); вирішення конфліктів через діалог (45,0%)

Рис. 6. Аналіз відповідей учнівства на питання:
Що потрібно, щоб спільних цінностей в колективі ставало більше?

Важливим питанням в опитуванні було з'ясування того, що найбільш характеризує сучасну учнівську молодь. Для більшої вірогідності та подальшого аналізу результатів дослідження, важливим для нас було порівняння думок учнівства та педагогів (рис. 7, 8).

Рис. 7. Що найбільш характеризує учнівську молодь (думка учнівства)

Рис. 8. Що найбільш характеризує учнівську молодь (думка дорослих)

Порівняння результатів відповідей дає підстави для узагальнення, що за рядом показників спостерігається схожість позицій учнівства і дорослих щодо образу сучасної учнівської молоді (активна громадянська позиція, готовність надати допомогу однокласникам, іншим людям).

Водночас, за результатами нашого дослідження було встановлено, що основними пріоритетами в житті для учнівської молоді є здоров'я своєї родини (35,0%), фінансова забезпеченість (20,0%), поїхати навчатися за кордон (19%), благополучне життя (18,0%), участь у волонтерській, доброчинній діяльності (16%), соціальний статус та успішна самореалізація (14,0%), забезпечення безпеки (14,0%), стати відомим у своїй країні (14,0%), участь у житті класу, школи, громади (13,0%).

Роль вчителя у вихованні та сприяння у формуванні цінностей й ціннісних ставлень вихованців, є мотивувальним ключем до позитивних змін у їх розвитку, загартування розуму і характеру. Нам було важливо з'ясувати якої допомоги потребують педагоги у вдосконаленні професійної підготовки в роботі з учнівською молоддю, зокрема формуванні ціннісної сфери особистості, вихованні ціннісних ставлень учнівської молоді до інших людей. Як видно з результатів анкетування (рис.9), 24,0% педагогів зазначають про відсутність часу на ознайомлення з розробками у сфері виховання, що є цілком зрозумілим в реаліях воєнного часу; 16,0%

респондентів зазначають про наявності потреби в сучасних формах та методах виховання цінностей особистості; 12,0% респондентів зазначають про необхідність розроблення практичних форм з виховання ціннісного ставлення до однолітків, а 19,0% педагогів зазначають про необхідність практичних форм роботи з формування в учнівської молоді ціннісного ставлення до батьків, дорослих, інших людей.

Рис. 9. Потреби педагогів у формуванні ціннісної сфери учнівської молоді

Підсумовуючи, зазначимо, що нас не можуть не хвилювати отримані високі показники відсутності поваги до інших, високий рівень агресивності і низький рівень самоконтролю, відсутність емпатії до однолітків та старших людей. Нині, в умовах воєнного стану, почасти спостерігаються спалахи невмотивованої агресії серед учнівської молоді. Постійне почуття тривоги, амбівалентність почуттів та відчуттів, пережитий травматичний досвід потребує уваги педагогів та батьків до станів, в яких перебувають діти.

Необхідно підтримувати дітей у всіх аспектах життя, надавати своєчасну соціально-педагогічну підтримку, допомагати долати труднощі. Зазначимо, що навіть у складних ситуаціях життя важливо допомогти учнівству зберігати власну ціннісну систему координат, знаходити точки опори для подолання екзистенційної роздвоєності, розвивати стресостійкість.

Висновок. Заявлена проблема дослідження є міждисциплінарною науковою проблемою, яка потребує ґрунтовного наукового дослідження та аналітичного моніторингу процесів, вивчення існуючих впливів на становлення зростаючої особистості в територіальних просторах пограниччя.

Формування ціннісної сфери особистості є проблемою підвищеної уваги, ключовою як для становлення особистості, так і суспільства в цілому. Її вирішення потребує чіткої методології, розуміння та пояснення понять та явищ, що відбуваються на тлі сучасних викликів. Зокрема, дослідницької уваги потребує вивчення впливу територіальних громад пограниччя на формування гібридної ідентичності, що впливає на становлення ціннісного ядра особистості, її ціннісно-сислової сфери, стосунків і ставлень з іншими людьми.

Отже, перед педагогічною наукою постає завдання знаходження точок опертя та розроблення новітнього змісту, форм, методів та прийомів, виховних впливів, які задаватимуть алгоритм перетворення абстрактних цінностей у реальну діяльнісну взаємодію особистості учня зі світом, собою та іншими людьми.

Література:

1. Міждисциплінарний тезаурус дослідження освітніх та виховних проблем на пограниччі України: наукове видання / укладачі: Сисоєва С.О., Вайнола Р.Х., Михайліченко М.В. Київ, ЦП Компрінт, 2024. – 63 с.
2. Ярослава Верменич. Соціальний простір пограниччя: кризи ідентичностей у координатах сучасних викликів / Я. Верменич // Український історичний журнал. – 2022. – №6. – С.175-176.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. / Бех І.Д. –К.:Либідь, 2003. – Кн.2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344 с.
4. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ucerp.org.ua/doslidzhennya/world-values-survey-2020-in-ukraine.html>
5. Компас цінностей. Уроки 101 країни про цілі, лідерство і життя / Мандіп Рай; пер.з англ. Наталії Валецької. – Київ : Yakaboo Publishing, 2021. – 368с.
6. Соціологічне опитування, проведеного Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва у 2024 році у співпраці з Програмою розвитку ООН (UNDP) в Україні та Центром прав людини ZMINA. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://zmina.ua/event/sered-najvazhlyvishyh-czinnostej-dlya-ukrayincziv-pid-chas-vijny-ye-svoboda-ta-bezpeka-rezultaty-doslidzhennya/>
7. Дослідження Rating Group: «Цілі українців: що найважливіше» (до Дня Незалежності (2025)). – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.ratinggroup.ua/news/values2025>
8. Нікон Н.О., Гвоздецька Б.Г. Українське пограниччя як простір практик та ідентичностей / Н. О. Нікон, Б. Г. Гвоздецька// Вісник НТТУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право. –2019. – №3(43). – С.111-117.
9. Галян, І. Ціннісні уподобання української молоді в ситуації невизначеності. /І.Галян// Вісник Національного університету оборони України. – 2023. - 74(4). - С 46-54.

References:

1. Mizhdystsyplinarnyi tezaurus doslidzhennia osvitynikh ta vykhovnykh problem na pohranychchi Ukrainy: naukove vydannia (2024). Interdisciplinary thesaurus of research on educational and upbringing problems in the border region of Ukraine]. Kyiv, TsP Kompyrnt [in Ukrainian].
2. Iaroslava Vermenych (2022).. Sotsialnyi prostir pohranychchia: kryzy identychnosti u koordynatakh suchasnykh vyklykiv [Social space of the borderland: identity crises in the coordinates of modern challenges]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 6. pp.175-176 [in Ukrainian].
3. Bekh I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti: Osobystisno oriientovanyi pidkhid [Personality Education: A Person-Centered Approach]*. Kyiv.:Lybid [in Ukrainian].
4. Svitove doslidzhennia tsinnosti 2020 v Ukraini [World value survey]. Retrieved from: <https://ucep.org.ua/doslidzhennya/world-values-survey-2020-in-ukraine.html> [in Ukrainian].
5. *Kompas tsinnosti. Uroky 101 krainy pro tsili, liderstvo i zhyttia [The Compass of Values: Lessons from 101 Countries on Goals, Leadership, and Life]*. Kyiv : Yakaboo Publishing [in Ukrainian].
6. Sotsiolohichne opytuvannia, provedenoho Fondom “Demokratychni initsiatyvy” imeni Ilka Kucheriva u 2024 rotsi u spivpratsi z Prohramoiu rozvytku OON (UNDP) v Ukraini ta Tsentrom prav liudyny ZMINA [Sociological survey conducted by the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Fund in 2024 in collaboration with the United Nations Development Programme (UNDP) in Ukraine and the ZMINA Human Rights Center]. Retrieved from: <https://zmina.ua/event/sered-najvazhlyvishyh-czinnostej-dlya-ukrayincziv-pid-chas-vijny-ye-svoboda-ta-bezpeka-rezultaty-doslidzhennya/> [in Ukrainian].
7. Doslidzhennia Rating Group: «Tsili ukraintsiv: shcho naivazhlyvishe» (do Dnia Nezalezhnosti (2025). Rating Group study: «Goals of Ukrainians: what is most important» (to Independence Day (2025). – Retrieved from: : <https://www.ratinggroup.ua/news/values2025> [in Ukrainian].
8. Nikon N.O., Hvozdet'ska B.H. (2019). Ukrainske pohranychchia yak prostir praktyk ta identychnosti [The Ukrainian borderland as a space of practices and identities]. *Visnyk NTTU «KPI» Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTTU "KPI" Political Science. Sociology, Law*, 3(43). – P.111-117 [in Ukrainian].
9. Halian, I. (2023) Tsinnisni upodobannia ukrainskoi molodi v sytuatsii nevyznachennosti [Value preferences of Ukrainian youth in a situation of uncertainty]..*Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 74(4). – pp.46–54 [in Ukrainian].